

KOMMUNIKOINTIA TUUTIN TÄYDELTÄ
Räätälöidyn opetuksen ja oppimateriaalin vaikutus arjen
kommunikaatioon päiväkodissa

Sirpa Lindén
Opinnäytetyö
Humanistinen ammattikorkeakoulu
Viittomakielentulkin koulutusohjelma
(240 op)
05/2010

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU
Viittomakielentulkin koulutusohjelma 240 op

OPINNÄYTETYÖN TIIVISTELMÄ

Työn tekijä Sirpa Lindén	
Työn nimi Kommunikointia tuutin täydeltä – Räättälöidyn opetuksen ja oppimateriaalin vaikutus arjen kommunikaatioon päiväkodissa	
Työn ohjaaja Sirpa Lyytinen	Sivumäärä 33
Tiivistelmä <p>Tämän toiminnallisen opinnäytetyön aiheena on viittomakommunikaation opetus sekä selkeän ja helppokäyttöisen materiaalipaketin tuottaminen tilaustyönä erään päiväkodin henkilökunnalle. Tavoitteena oli selvittää, kuinka räättälöity opetus ja oppimateriaali vaikuttavat arjen kommunikaatioon päiväkodissa, jossa osalla lapsista on puheenviivästymä. Räättälöity opetus ja oppimateriaali tarkoittavat tässä opinnäytetyössä opetuksen ja oppimateriaalin yksilöllistämistä.</p> <p>Opinnäytetyössä on kaksi osaa: produkti ja raportti. Produktissa räättälöin jo olemassa olevaa opetus- ja oppimateriaalia ja valmistin uutta. Produktin perustana ovat havainnoinnit ja haastattelu. Produktin tuottaminen esitellään raportissa.</p> <p>Opinnäytetyö osoittaa, että räättälöity opetus ja oppimateriaali edistävät kommunikaatiota. Viittomien käyttö päiväkodin arjessa on edistänyt kommunikointiin keskittymistä, helpottanut puhutun kielen ymmärtämistä ja tuottamista sekä vähentänyt epäonnistuneista kommunikointirytyksistä johtuvaa turhautumista.</p>	
Asiasanat räättälöity opetus, räättälöity oppimateriaali, kommunikaatio, viittomakommunikaatio	

HUMAK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES
Degree Programme in Sign Language Interpretation 240 op

ABSTRACT

Author Sirpa Lindén	
Title Full-on communication – The effect of tailored teaching and material on everyday communication within a kindergarten care setting.	
Tutor Sirpa Lyytinen	Number of pages 33
Abstract <p>The focus of this functional thesis centres on the teaching of sign language communication by means of the production of a clear and simple package of teaching materials to staff employed within a child care setting.</p> <p>The principal aim of this thesis was to discover how a tailored sign language teaching package influenced everyday communication in a day-care setting where some children suffer from speech defects.</p> <p>There are two parts to this thesis: product and report. For my product, I utilised both new and existing teaching material and teaching methods in the formation of an education package. Observations and interviews were then undertaken to form the basis of the product. Details pertaining to the product were then collated with in the report.</p> <p>When the results of this study are reviewed, this thesis demonstrates that tailored teaching and learning material develop communication. The use of sign language on a daily basis within the day-care setting has developed communication in terms of the ability of students be understood and express themselves more easily whilst enabling greater concentration and reducing the frustration caused by failed communication attempts.</p>	
Keywords tailored sign language teaching, tailored teaching package, communication, sign language communication	

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	
ABSTRACT	
1 JOHDANTO	5
2 TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	6
3 VUOROVAIKUTUS	7
3.1 KOMMUNIKAATIO	8
3.1.1 Viittomakommunikaatio	9
3.1.2 Kuvat	9
3.1.3 Esineillä kommunikointi	10
3.2 OPETUSTAPAHTUMA	11
3.3 KONSTRUKTIVISTINEN OPPIMISKÄSITYS	12
3.4 OPPIMISYMPÄRISTÖ	13
3.5 OPPIMATERIAALI	14
3.6 TEKIJÄNOIKEUS	14
4 PRODUKTI	15
4.1 TUTKIMUKSELLISET PRODUKTIA TUKEVAT MENETELMÄT	15
4.1.1 Havainnointi	15
4.1.2 Haastattelu	17
4.2 TUTKIMUKSELLISEN OSION TULOKSET	18
4.1.1 Havainnoinnin tulokset	19
4.2.2 Haastattelun tulokset	20
4.3 PRODUKTIN TOTEUTTAMINEN	21
4.3.1 Opetus	21
4.3.2 Opetusmateriaalin tuottaminen	24
4.4 PRODUKTIN ONNISTUMISEN ARVIOINTI	25
5 POHDINTA	29
LÄHTEET	32

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni aiheena on viittomakommunikaation opetus sekä selkeän ja helppokäyttöisen materiaalipaketin tuottaminen tilaustyönä erään päiväkodin henkilökunnalle. Opinnäytetyöni aihe tuli esille, kun minua pyydettiin opettamaan viittomakommunikaatiota kyseiseen päiväkotiin. Tavoitteena oli antaa henkilökunnalle apua, keinoja ja materiaalia kommunikaation edistämiseen. Materiaalipaketti sisältää räätälöityä viittomamateriaalia, esimerkiksi yksilölliset opetusmateriaalit, viittomakuvilla rakennetut päiväjärjestykset sekä PCS-, viittoma- ja valokuvilla rakennetut viikkojärjestykset. Päiväkodissa käytössä olevien PCS-kuvien rinnalle olen tuonut viittomakuvia tukemaan arjen kommunikointia.

Tässä opinnäytetyössä tutkimusmenetelminä on käytetty havainnointia ja teema-haastattelua. Havainnoinnit on toteutettu luonnollisissa vuorovaikutustilanteissa päiväkodin arjessa. Haastattelu toteutettiin neljän työntekijän ryhmähaastatteluna. Havainnointien ja haastattelujen tavoitteena oli saada mahdollisimman kokonaisvaltainen kuva päiväkodin kommunikaatiomenetelmistä, sekä tilanteista, joissa ne esiintyvät. Opinnäytetyö on suunnattu kaikille päiväkodissa työskenteleville henkilöille, jotka kaipaavat apua arjen kommunikoinnin edistämiseen. Kommunikaatiomenetelmiä pohtiessa tämä opinnäytetyö tarjoaa yhden mallin siitä, kuinka tilanne voidaan ratkaista. Opinnäytetyöstä on hyötyä myös viittomakielialan ammattilaisille, jotka toteuttavat opetustyötä. Heille opinnäytetyö tarjoaa konkreettisia esimerkkejä ja ideoita opetuksen ja oppimateriaalin toteuttamiseen.

Viittomakommunikaation opetus päiväkodissa on perinteisesti toteutettu ryhmäopetuksena, johon henkilökunta on osallistunut työpäivän jälkeen tai erillisenä viikonloppukurssina. Opinnäytetyöni tuo uudenlaisen näkökulman viittomakommunikaation opetukseen. Siinä opetus ja materiaalit suunnataan vain tiettyyn päiväkotiin ja lähtökohtana on, että ne rakennetaan päiväkodin tarpeita kunnioittaen. Opinnäytetyössäni opetus toteutetaan uudella tavalla: päiväkodin arjessa. Tämä tekee mahdolliseksi viittomien opettamisen ja oppimisen aidoissa

vuorovaikutustilanteissa. Opinnäytetyöni tarkoituksena on myös herätellä viittomakielialan ammattilaisia näkemään viittomien rinnalla muita AAC-menetelmiä yhtenä kommunikoinnin muotona.

Opinnäytetyöni on toiminnallinen ja siinä on kaksi osaa: produkti ja raportti. Produktissa käytin hyväksi jo olemassa olevaa materiaalia räätälöimällä sitä, esimerkiksi rajaamalla viittomamateriaalia. Valmistin myös uutta opetus- ja oppimateriaalia. Produktini perustana ovat havainnointit ja haastattelu. Ne ovat olleet välttämättömiä produktini varsinaisen tuotannollisen osan, viittomakommunikation opetuksen sekä selkeän ja helppokäyttöisen materiaalipaketin tuottamisen onnistumiseksi. Produktin tuottamisen esittelen raportissa.

2 TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Opinnäytetyöni punainen lanka, *kommunikaation tärkeys*, löytyi produktin kautta. Tavoitteena on tutkia oppimisympäristöä ja sen merkitystä oppimisprosessiin. Tutkin kahta oppimisympäristöä (opetustuokio ryhmässä ja käytännön harjoittelu arjessa) suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin kautta.

Materiaalin tuottamisessa tutkin, mikä on räätälöidyn materiaalin merkitys verrattuna yleisesti päiväkoteihin suunniteltuun viittomamateriaaliin. AAC-menetelmien yhdistämisessä tutkin, mikä merkitys on kuvien ja viittomien yhdistämisessä arjen kommunikaation kehittämisessä. Tutkielma on kvalitatiivinen tapaustutkimus ja tutkimusmenetelminä on käytetty havainnointia ja teemahaastattelua. Seuraavaksi esittelen täsmennetyt tutkimuskysymykseni, joihin pyrin havainnoinneilla, haastattelulla ja produktilla vastaamaan.

1. Mitä räätälöidyn opetuksen ja oppimateriaalin suunnittelussa tulee huomioida, kun opetus ja oppimateriaali on suunnattu päiväkodin henkilökunnalle ja kun opetus toteutetaan perinteisestä poikkeavalla tavalla päiväkodin arjessa?
2. Millainen viittomamateriaali vie parhaiten kohti asetettuja tavoitteita kun lähtökohtana on arjen kommunikoinnin edistäminen?
3. Millainen viittomakommunikaation opetus on mielekästä, oppimista tukevaa?
4. Miten huomioidaan henkilökunnan sitouttaminen viittomien opiskeluun ja niiden jatkuvaan käyttöön?

3 VUOROVAIKUTUS

Vuorovaikutus on laaja käsite, joka sisältää yksilöiden, yhteisöjen, organisaatioiden ja kulttuurien välistä vuorovaikutusta. Vuorovaikutus voi olla hyvin monimuotoista. Se voi olla valtaa ja vallankäyttöä, yhteistyötä tai sosiaalisesti yhdessä määriteltäviä sopimuksia ja sääntöjä. Lisäksi vuorovaikutukseen liittyviä käsitteitä on runsaasti, esimerkiksi verkostoituminen, yhteistyö, asiakaslähtöisyys, dialogisuus, moniammatillisuus. (Mönkkönen 2007, 15.)

Molemmilla osapuolilla esimerkiksi sekä opettajalla että asiakkaalla on oma tärkeä osuutensa vuorovaikutuksen onnistumisen kannalta. Tätä ajatusta pyritään valaisemaan dialogisuuden käsitteellä. Käyttämällä dialogisuuden käsitettä halutaan nostaa esiin vuorovaikutuksen vastavuoroisuus ja molemminpuolisen ymmärryksen vaatimus.

(mt., 16.)

Mielestäni kaikilla ihmisillä on tarve olla vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutustilanteissa saamamme kokemukset vaikuttavat siihen, minkälaisia olemme viestijoinä ja kommunikointikumppaneina. Onnistumisen kokemukset kannustavat kommunikoimaan, välittämään ja vastaanottamaan viestejä mahdollisista vaikeuksista huolimatta. Kommunikointi on haasteellisempaa, jos toinen osapuoli ei kommunikoi puheella. Tällöin viestin vastaanottaminen voi vaatia tulkintaa, lisäkysymyksiä ja tarkennuksia keskustelukumppanilta.

Ajattelen, että jokaisella ihmisellä on kommunikointikyky. Kommunikaatiokeinoon löytyminen on tärkeää, koska henkilöiden, joilla ei ole meidän puhuttua kieltä, mahdollisuus integroitua ympäröivään yhteiskuntaan, koulutautua ja hoitaa sosiaalisia suhteitaan on ratkaisevasti kiinni kielestä. Itsenäinen toimiminen onnistuu vain, jos on mahdollista kommunikoida.

3.1 KOMMUNIKAATIO

Kommunikaatio on vastavuoroista toimintaa, jonka onnistuminen riippuu kummastakin osapuolesta. Kommunikoidessaan ihmiset välittävät toisilleen viestejä, joille luodaan yhdessä merkityksiä. Viestit voivat olla erilaisia. Puhe on yleisin kommunikoinnin muoto. Puheen lisäksi kaikessa viestinnässä käytetään non-verbaalista viestintää kuten eleitä, ilmeitä, kehon kieltä, osoittamista ja katseen kohdistamista. Joillakin henkilöillä jokin edellä mainituista keinoista saattaa olla pääasiallinen kommunikaatiokeino, toisella taas laajemman kokonaisuuden osa. (von Tetzchner & Martinsen 2000, 20; Huuhtanen 2005, 12, 26.)

Puhetta tukevasta ja korvaavasta kommunikaatiosta käytetään lyhennettä AAC, joka on lyhenne englannin kielen sanoista Augmentative and Alternative Communication. Puhetta tukevia kommunikaatiokeinoja käytetään täydentämään ja tukemaan puhetta. Puhetta korvaavia kommunikaatiokeinoja käytetään silloin, kun puhe puuttuu kokonaan tai on niin vähäistä, että ihminen tarvitsee muun pääkommunikaatiokeinoon. (von Tetzchner ym. 2000, 20.) Seuraavassa tarkastelen AAC-menetelmiä tarkemmin.

3.1.1 Viittomakommunikaatio

Viittomat ovat valtaapitävä puhetta tukeva ja korvaava kommunikointimenetelmä. Tämä onkin ymmärrettävää, koska erillisiä kommunikoinnin apuvälineitä ei tarvita. Kehomme, ilmeemme ja eleemme kulkevat aina mukamme ja jos niiden käytölle ei ole esteitä, ne toimivat luonnollisina kommunikointivälineinä myös viittomisessa. (Huuhtanen 2005, 26.) Viittomakommunikaatiota ovat tukiviittomat ja viitottu puhe.

Tukiviittomat ovat eri asia kuin viittomakieli, jolla on oma kielioppinsa ja sanajärjestyksensä. Tukiviittomina käytetään kuitenkin viittomakielen merkkejä eli viittomia. Tukiviittomien käyttöön liittyy aina puhe. Puhutusta viestistä viitotaan sen sisällön kannalta oleellisemmat asiat. Tukiviittomat helpottavat puheen ymmärtämistä ja mahdollisesti myös edistävät puheen kehitystä. (Huuhtanen 2005, 26–27; Vatanen & Rantanen 2006, 12.)

Viitottu puhe on kommunikointimenetelmä, jossa tuotetaan viittomia suomen kielen sanajärjestyksen mukaisesti, ja samaan aikaan tuotetaan puhetta ääneen tai ilman ääntä (Huuhtanen 2005, 46). Viittomia ei kuitenkaan tuoteta sanaisena käännoksenä vaan sanan merkityksen mukaisesti, esimerkiksi yhdysanoissa suomen kielen sanajärjestys voi muuttua (Vatanen & Rantanen 2006, 12).

3.1.2 Kuvat

Viestien välittämisessä ja vastaanottamisessa voi hyödyntää erilaisia kuvakommunikointijärjestelmiä, esimerkiksi PCS-kuvia, piktogrammeja ja Bliss-symboleja. Kuvakommunikaatiossa voi näiden valmiiden merkki- ja symbolijärjestelmien lisäksi käyttää mitä tahansa kuvia kuten valokuvia, lehdestä leikattuja tai itse piirrettyjä kuvia. (Huuhtanen 2005, 21.)

Piktogrammit koostuvat noin 700 mustavalkoisesta kuvasta, joissa on valkoisia siluetteja mustalla pohjalla ja kuvan yläpuolella on kirjoitettuna merkitysvastine. Piktogrammi-kuvakommunikaatio on yleisimpiä kuvakommunikaation muodoista ja sen käytöstä on ollut monille suurta hyötyä. (mt., 30.)

PCS-kuvat on kommunikaatiojärjestelmä, joka koostuu noin 1800 symbolista. Ne ovat yksinkertaisia, mustavalkoisia tai värillisiä ääriivapiirroksia, ja niiden ylä- tai alapuolelle on kirjoitettu niiden merkitysvastine. Suurimpana etuna piktogrammeihin verrattuna on merkkien suuri määrä. (mt., 31.)

Bliss-symbolit on kansainvälinen puhetta tukeva ja/ tai korvaava kommunikointimenetelmä, jossa sanat korvataan graafisilla symboleilla. Erilaisia symboleja oli vuonna 2004 noin 3000. Yhdistelemällä symboleja ja käyttämällä apumerkkejä voidaan luoda lähes rajattomasti ilmauksia. Bliss-symbolien käyttö vaatii hyvää havainnointikykyä, loogista ajattelukykyä ja kielellisiä taitoja. (Huuhtanen 2005, 83.)

3.1.3 Esineillä kommunikointi

Esineillä kommunikointia käytetään usein ihmisten kanssa, jotka kommunikoivat varhaisella kielellisellä kehitystasolla. Joissakin tilanteissa kuvia ja puhetta konkreettisemmat esineet voivat helpottaa myös muiden kommunikointia. Tilanteiden hahmottamista ja tulevan ennakkointia voi vahvistaa kytkemällä tilanteisiin esineitä, jotka liittyvät puhuttuihin viesteihin. Esineet voivat toimia joillekin henkilöille myös symboleina, joiden avulla he voivat ilmaista asioita, esimerkiksi henkilö voi hakea lusikan halutessaan syödä. (Huuhtanen 2005, 48.)

3.2 OPETUSTAPAHTUMA

Opetustapahtuma on vuorovaikutustilanne, joka tapahtuu puhutun kielen, ilmeiden ja eleiden avulla. Opetus on laajempi käsite kuin opettajan toteuttama opettaminen. Opetus sisältää sekä opettamisen että oppimisen. Puhuessaan ja toimiessaan opettaja jäsentää ja ilmaisee omaa ajatteluaan oppilaasta ihmisenä ja oppijana ja käsityksiään oppilaalle merkityksellisestä tiedosta. (Patrikainen 1999, 33.)

Tässä opinnäytetyössä opetustapahtuma oli vuorovaikutustilanne, jossa käytettiin monipuolisesti erilaisia viestinnän muotoja: verbaalista (puhe), non-verbaalista (ilmeet, eleet, kehon kieli) ja AAC-menetelmiä (viittomakommunikaatio, kuvat, esineet). Opetustilanteista pyrin luomaan sellaisia, joissa oppijoilla oli helppo ilmaista tunteita ja ajatuksiaan. Opetettaviksi aiheiksi valittiin sellaisia asioita, jotka päiväkodin henkilökunta koki tarpeelliseksi ja ajankohtaisiksi. Tällaisia olivat esimerkiksi päiväkodin päiväjärjestykseen liittyvät viittomat. Merkityksellisen tiedon vastaanottamisen kautta syntyy motivaatio viittomien oppimiseen, omaksumiseen ja käyttämisen arjen kommunikoinnissa.

Motivaatiolla on keskeinen rooli oppimisen kannalta, se on kaiken oppimisen perusta. Motivaatioon vaikuttavat sekä opiskelijan itsensä käsitys itsestä oppijana että oppimistilanteeseen liittyvät asiat. Motivaatio jaetaan usein sisäiseen ja ulkoiseen motivaatioon. Ulkoisesti motivoitunut opiskelija opiskelee ainoastaan saadakseen palkinnon oppimisestaan, esimerkiksi saavuttaakseen muiden ryhmäläisten ja opettajan hyväksynnän. Sisäisesti motivoitunut opiskelija ei tavoittele palkintoa, vaan innostuu tehtävästä mielenkiinnon ohjaamana. Sisäisesti motivoitunut opiskelija on yleensä sinnikkäämpi kuin ulkoisesti motivoitunut opiskelija. Sisäinen motivaatio on siis oppimisen kannalta merkityksellisempää kuin ulkoinen motivaatio. (Salovaara 2004.)

Tavoitteet, joita opiskelijat oppimiselleen asettavat, ennustavat merkittäväällä tavalla oppimisprosessin luonnetta sekä tavoitteiden toteutumista. Opiskelija on motivoitunut silloin, kun hän määrittelee oppimisensa tavoitteet. Viittomakommunikaation opettajana pyrin miettimään erilaisia motivointikeinoja, jotta opetus olisi mielekästä ja oppimista tukevaa. Motivaation heräämistä ja ylläpitämistä tuen kannustamalla opiskelijoita viittomaan rohkeasti ja käyttämään opittuja viittomia arjen toiminnoissa. Tämän opinnäytetyön rikkaus on luova oppimisympäristö, joka herättää kiinnostuksen ja auttaa motivoitumisessa, muistamisessa ja uuden oppimisessa.

3.3 KONSTRUKTIVISTINEN OPPIMISKÄSITYS

Vieraan kielen opetuksessa korostetaan usein behavioristista oppimiskäsitystä, jossa olennaista on sanojen mekaaninen opettelu ja opiskelijan vastauksen vahvistaminen. Opetus on tällöin opettajajohtoista, ei opiskelijälähtöistä, puhumattaakaan dialogisuudesta. Opiskelu on lähinnä opittavan asian pintaprosessointia, ei tiedon omaehtoista työstämistä ja soveltamista. (Kristiansen 1998, 16–18; Hentunen 2004, 5).

Konstruktivistinen oppimiskäsityksen mukaan vanhaa jo käytettävissä olevaa tietoa hyödynnetään uuden tiedon oppimisessa. Opiskelija on aktiivinen, ja aikaisemmat skeemat opiskeltavasta asiasta ohjaavat oppimista. Jos opittava asia liittyy hyvin opiskelijan entisiin skeemoihin, myös oppimistulos on hyvä. Opiskelija on ainutkertainen persoona, jolla on henkilökohtainen oma skeemavarasto, jonka pohjalta hän muokkaa ja rakentaa uutta tietoa. (Kristiansen 1998, 26–27; Hentunen 2004, 5-7).

Tässä opinnäytetyössä vanhaa tietoa on hyödynnetty esimerkiksi kannustamalla opiskelijoita luomaan omia muistisääntöjä uusiin viittomiin ja kirjaamalla ylös vihkoon esimerkiksi viittoma KISSA, muistisääntö ”silitetään kissaa”, kirjoitettu muoto ”oikea käsi silittää vasenta kämmenselkää”. Mielestäni tämä on hyvin tehokas tapa oppia ja muistaa viittomia. Tämä hypoteesi pohjautuu minun omaan kokemukseeni viittomien opiskelusta.

Kaikilla ihmisillä on skeemavarasto joka sisältää paljon erilaisia skeemoja: henkilö-, tilanne- ja tapahtumaskeemoja sekä monenlaisia tapahtumasarjaskeemoja. Skripti on eräänlainen tapahtuma- ja kokemusskeema, joka on sisällöltään tarkempi kuin skeema. (Kristiansen 1998, 28.) Esimerkki skriptistä on ratsastusterapia. Meillä jokaisella on skeema ratsastuksesta, mutta ratsastusterapia, joka koostuu eri vaiheista ja joka on tavoitteellista, on skripti.

Viittomakommunikaation opetuksessa skeemoja ja skriptejä voi hyödyntää erilaisten kertomusten avulla. Lapsen viikoittainen puheterapia voidaan ”rakentaa” etukäteen kuvilla (valokuvat, pictot, PCS-kuvat) ja viittomakuvilla. Näin lapsi saa käsityksen siitä mitä on tapahtumassa ja miksi. Tapahtumasarjaskeemalla voidaan kuvata syy-seuraussuhteista.

3.4 OPPIMISYMPÄRISTÖ

Oppimisympäristö voidaan jakaa psyykkiseen, sosiaaliseen, kognitiiviseen ja fyysiseen oppimisympäristöön. Oppimisympäristöt liittyvät keskeisesti oppilaiden oppimisprosesseihin. Oppimisympäristön kehittäminen luo haasteita opettajalle ja vaatii kokonaisuudessaan tutkimuksellista otetta. (Ikonen & Virtanen 2007, 241.)

Psyykinen oppimisympäristö on kokemuksellinen tila, joka merkitsee oppilaalle parhaimmillaan hyvinvointia ja ryhmän tasa-arvoista jäsenyyttä. Sosiaalisen oppimisympäristön keskeinen kriteeri on oppilaiden välisen vuorovaikutuksen laatu. Opettajan tehtävänä on valita sellaiset pedagogiset lähestymistavat, joilla tuetaan sosiaalista vuorovaikutusta. Fyysinen oppimisympäristö puolestaan luo pitkälti

raamit sille, mitä tehdään ja miten toimitaan. Kognitiiviseen oppimisympäristöön liittyy oppilaiden tiedollisen kehitysprosessin tukeminen. Opetuksen yksilöllistämien on välttämätöntä, koska ryhmässä on aina eritasoisia oppilaita. (mt., 242–243.) Oppimisympäristöllä on tässä opinnäytetyössä keskeinen osa, koska se on perinteisestä poikkeava.

3.5 OPPIMATERIAALI

Yksilöllinen opetus edellyttää myös oppimateriaalin yksilöllistämistä. Tämä voi tapahtua jäsentämällä oppimistilannetta, rajaamalla materiaalia, yksilöllisellä lisäohjeistuksella ja usein myös siten, että opettaja valmistaa lisämateriaalia. (Fadjukoff 2007, 257.)

Kehittyvä tiedonkäsitys ja konstruktivistinen oppimiskäsitys ovat haastaneet opettajat aikaisemmasta opettaja- ja oppimateriaalikeskeisestä opettamisesta oppijakeskeiseen oppimiseen, jossa opettajan oppimateriaalin tehtävänä on oppimisprosessin ohjaaminen. (mt., 257.)

3.6 TEKIJÄNOIKEUS

Opinnäytetyö on opiskelijan tekemä luova, omaperäinen tuotos. Tekijänoikeudet kuuluvat työn tekijälle, ellei niistä ole kirjallisesti toisin sovittu. Tilaajalla on oikeus hyödyntää opinnäytetyön tuloksia. (Humanistisen ammattikorkeakoulun opinnäytetyöopas 2009, 6.)

Tämä opinnäytetyö on tehty erään päiväkodin henkilökunnalle, jonka työntekijöillä on opinnäytetyön tulosten hyödyntämis- ja kehittämisoikeus. Materiaalipaketti, jonka viittomakuvat on poimittu Internetistä Viittomakielen verkkosanakirja Suvis- ta ja Papunetin sivustolta, on vapaasti tilaajan hyödynnettävissä.

4 PRODUKTI

Produktini perustana ovat havainnointi ja haastattelu. Ne ovat olleet välttämättömiä produktini varsinaisen tuotannollisen osan: viittomakommunikaation opetuksen ja selkeän ja helppokäyttöisen materiaalipaketin tuottamisen onnistumiseksi. Tässä luvussa esittelen havainnointien ja haastattelujen toteutuksen sekä niistä saadut tulokset. Esittelen myös produktin toteuttamisen ja arvioin sen onnistumista.

4.1 TUTKIMUKSELLISET PRODUKTIA TUKEVAT MENETELMÄT

Opinnäytetyössäni hankin pohjatietoa havainnoimalla päiväkodin arkea ja haastatteleamalla henkilökuntaa. Seuraavaksi kuvaan niiden toteutusta.

4.1.1 Havainnointi

Havainnointi oli opinnäytetyöni välttämätön tiedonkeruunmenetelmä, koska kaikki tieteellinen tieto perustuu luonnollisissa tilanteissa tehtyihin havaintoihin. Erityisesti havainnointi soveltuu vuorovaikutuksen analyysiin, esimerkiksi toimivatko ihmiset niin kuin he sanovat toimivansa (Hirsjärvi & Hurme 2001, 37–38).

Havainnointi toteutettiin päiväkodissa, luonnollisissa tilanteissa, syksyllä 2009 ja keväällä 2010. Syksyllä havainnointikertoja oli kolme ja keväällä kaksi. Ennen havainnointia keskustelin päiväkodin johtajan kanssa ja sain luvan havainnoida aidoissa vuorovaikutustilanteissa. Ensimmäinen havainnointikerta oli ennen opetuksen alkua ja seuraavat opetusten yhteydessä. Ensimmäisellä havainnointikeralla en osallistunut mitenkään päiväkodin toimintoihin. Olin ainoastaan havainto-

jen tekijä. Seuraavilla kerroilla havainnoin systemaattisesti tunnin ajan ja sen jälkeen osallistuin päiväkodin toimintaan. Havainnoinnissani keskityin seuraamaan sekä hoitajan ja lapsen välistä että lasten keskinäistä kommunikaatiota päiväkodissa.

Tekemäni havainnot kirjasin muistiin havainnointisabluunaan, joka rakentuu eri kommunikaatiomenetelmistä (puhe, kuvat, viittomat ja esineet) ja tilanteista (aamupiiri, ruokailu, ulkoilu, vapaa leikki ja muu), joissa niitä käytetään, ja henkilöistä (hoitaja, henkilökohtainen avustaja, lapsi), jotka niitä käyttävät. En kuvannut tilanteita, koska ajattelin sen häiritsevän luonnollista arjen kommunikointia. Havainnointien tavoitteena oli saada mahdollisimman kokonaisvaltainen kuva päiväkodin kommunikaatiomenetelmistä sekä tilanteista, joissa ne esiintyvät. Ensimmäisen havainnointikerran jälkeen muokkasinkin havainnointisabluunaa, lisäsin kohdan jossa lapsi matkii viittoman, esimerkiksi AAMUPIIRI, aikuisen kehotuksesta, mutta ei käytä viittomaa spontaanisti.

Havainnointisabluunaan valitsin puheen lisäksi kommunikointimenetelmiksi viittomat, kuvat ja esineet, koska Huuhtasen (2005, 21, 26, 48) mukaan niiden avulla puheen ymmärtäminen ja tuottaminen helpottuvat. Tilanteet valitsin sen mukaan miten päiväkodin arki rakentui. Aamupiiri, ruokailu, ulkoilu ja vapaa leikki toteutuivat joka päivä. Tilanteissa kohta ”muu” tarkoitti jotakin muuta toimintoa kuin edellä mainittuja, esimerkiksi satuhetkeä tai askartelua. Henkilöiksi valikoitui hoitaja, henkilökohtainen avustaja ja lapsi. Koulutustaustalla ei sinänsä ollut merkitystä, oliko lastentarhanopettaja vai lähihoitaja, mutta ennako-oletukseni oli että henkilökohtainen avustaja viittoo lapsen kanssa enemmän kuin muu henkilökunta. Tämä hypoteesi pohjautui aiempaan työelämäkokemukseeni ja siellä luotuun käsitykseen. Havainnoinnin kohteena oli myös lasten keskinäinen kommunikointi.

4.1.2 Haastattelu

Opinnäytetyöni tiedonkeruumenetelmäksi valitsin havainnoinnin lisäksi teema-haastattelun, joka koostui valmiiksi mietityistä teemoista, ei yksityiskohtaisista kysymyksistä. Tavoitteena oli luonteva, aito keskustelu, jota teemat ohjaavat. Teemahaastattelu on lähellä syvähaastattelua: tutkija on myös ihminen ja hän tuo haastateltavan äänen kuuluviin (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47–48, 97; Eskola 2007, 32–33).

Haastattelu toteutettiin teemahaastatteluna syksyllä 2009 ennen opetusten alkua. Haastattelu oli ryhmähaastattelu, johon osallistui neljä työntekijää: kaksi lastentarhanopettajaa, yksi lastenhoitaja ja yksi ryhmäavustaja. Haastattelu nauhoitettiin. Haastattelu on litteroitu tilanteen jälkeen. Haastattelun teemat (haastateltavien taustat, lasten diagnoosit, sekä henkilökunnan että tutkielman tekijän tavoitteet, viittomien opetus, viittomien opiskelu, materiaali, viittomien käyttö arjessa, arviointi) oli lähetetty haastateltaville etukäteen sähköpostitse, jotta he pystyivät tutustumaan aiheisiin ennen varsinaista haastattelutilannetta. Yksityiskohtaisia kysymyksiä ei lähetetty, etteivät ne ohjaisi keskustelua liikaa. Haastattelu oli luonteva, vapaamuotoinen keskustelutilanne, jota etukäteen mietityt teemat ohjasivat. Teemat suunniteltiin havainnointien, tietoperustan ja tutkimuskysymysten pohjalta.

Haastattelu toteutettiin päiväkodin tiloissa. Meille oli varattu rauhallinen huone, johon ei taustahäly kuulunut. Istuimme saman pöydän äärellä, tasavertaisina kommunikointikumppaneina. Roolini haastattelijana oli keskusteluun osallistuva, mutta olin kuitenkin luonnollisesti se, joka hallitsi tilannetta. Olin laatinut teemojen pohjalta haastattelurungon jonka avulla esitin lisäkysymyksiä. Haastateltavien taustoista selvitin heidän työkokemus- ja koulutushistoriaa. Erityisesti minua kiinnosti onko heillä aiempaa koulutusta tukiviittomista ja yleisesti AAC-menetelmistä ja kokemusta niiden käytöstä. Lasten diagnoosit ja erityispiirteet, esimerkiksi dysfasia, Downin syndrooma tai autismi on hyvä tiedostaa ja niiden vaikutus viitto-

mien opettamiseen ja oppimiseen. Pyysin myös opiskelijoita määrittelemään heidän opiskelulle asettamansa tavoitteet ja kerroin heille omat tavoitteeni. Viittomien opetuksesta pyrin selvittämään millainen opetus on mielekästä ja mitkä ovat opiskelijan toiveet opetukselle, esimerkiksi heille oleelliset viittomat. Viittomien opiskelusta tavoitteena oli selvittää miltä viittomien opiskelu aiemmin (perinteisellä tavalla toteutettu opetus) tuntui, ja miltä tuntuu nyt kun opetus tapahtuu perinteisestä poikkeavalla tavalla. Haastattelussa pyrin myös selvittämään millainen materiaali on oppimista tukevaa sekä millaisesta materiaalista henkilökunnalle on hyötyä. Pyrin myös selvittämään viittomien käyttöä päiväkodin arjessa: millaisissa tilanteissa henkilökunta tällä hetkellä käyttää viittomia ja millaisissa tilanteissa he haluisivat käyttää. Lopuksi keskustelimme arvioinnista, kuka arvioi ja mitä.

Tässä opinnäytetyössä haastateltavien (henkilö A, B, C, D) suoria lainauksia on käytetty tulosten ilmaisemiseksi. Suorat lainaukset on litteroitu sana-sanaisesti, eikä niistä ole poistettu murteellisuutta eikä puhekielelle ominaisia ilmauksia, esimerkiksi täytesanoja. Suorat lainaukset on sisennetty ja kursivoitu. Lainauksissa esiintyvät kolme pistettä tarkoittavat, että haastateltava on pitänyt puheensa tauon. Sulkeiden sisään kirjoitettu sana on opinnäytetyön tekijän selventävä lisäys. Lainauksissa esiintyvät suuraakkosin kirjoitetut sanat tarkoittavat suomenkielistä sanaa vastaavaa viittomaa, jota haastateltava on käyttänyt haastattelutilanteessa.

4.2 TUTKIMUKSELLISEN OSION TULOKSET

Seuraavaksi syvennyn tarkemmin havainnoinneista ja haastatteluista saatuihin tuloksiin. Tässä tulososiossa vastaan myös tutkimuskysymyksiin 1 ja 2.

4.1.1 Havainnoinnin tulokset

Havainnointien avulla sain kokonaisvaltaisen kuvan päiväkodissa käytössä olevista kommunikointimenetelmistä sekä tilanteista, joissa ne esiintyvät. Valtaapitävänä puhetta tukevana kommunikointimenetelmänä olivat PCS-kuvat, jotka olivat aktiivisessa käytössä. Muita kuvia (piktogrammeja, Bliss-symboleja, valokuvia, lehdestä leikattuja tai itse piirrettyjä kuvia) sekä esineitä ei käytetty kommunikoinnin tukena. Viittomakuvista koostuva materiaalikansio löytyi hyllystä. Viittomien käyttö oli vähäistä, lähinnä aamupiirissä ja ruokailussa. Viittomien käytössä oli myös havaittavissa epävarmuutta ja osa viittomista oli opittu väärin tai ajan myötä muokkautuneet vääriksi. Tukiviittomien olennainen asia, samanaikaisuus (suomenkielinen sana ja sitä vastaava viittomakielestä lainattu viittoma tuotetaan samanaikaisesti), ei aina toteutunut.

Ennako-oletukseni oli että henkilökohtainen avustaja kommunikoi lapsen kanssa enemmän viittomilla kuin muu henkilökunta. Tämä ennako-oletus osoittautui kuitenkin vääräksi. Havainnointien aikana selvisi, että päiväkodissa kenelläkään lapsella ei ollut henkilökohtaista avustajaa vaan avustaja toimi ryhmäavustajana. Havainnoinneista saatujen tulosten pohjalta voidaan todeta, että viittomien käyttöön vaikutti enemmän opiskelijan luonne (eläväinen, rohkea) kuin koulutustusta. Lapset kommunikoivat keskenään pääsääntöisesti puheella ja joukossa oli myös puhumattomia lapsia. He kommunikoivat non-verbaalisella viestinnällä kuten eleillä, ilmeillä ja osoittamalla.

Havainnointien avulla löytyi vastaus ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni: Mitä räätälöidyn opetuksen ja oppimateriaalin suunnittelussa tulee huomioida, kun opetus ja oppimateriaali on suunnattu päiväkodin henkilökunnalle ja kun opetus toteutetaan perinteisestä poikkeavalla tavalla päiväkodin arjessa? Havainnoinneista saatujen tulosten pohjalta voidaan todeta että räätälöidyn opetuksen ja oppimateriaalin suunnittelussa ja toteutuksessa tulee ottaa huomioon päiväkodin tarpeet ja yksilöllistää mahdollinen valmis materiaali heille sopivaksi sekä luoda uutta opetus ja oppimateriaalia.

4.2.2 Haastattelun tulokset

Opinnäytetyöni tulosten analysoinnissa käytin teemoittelua. Tarkastelin aineistosta sellaisia ilmiöitä, jotka ovat yhteisiä usealle haastateltavalle. Luonnollisesti useat aiheet pohjautuivat teemahaastattelun teemoihin. Hedelmällisimmät keskustelut syntyivät viittomien käytöstä arjessa. Kommunikointiin kaivattiin apua, koska viittomien käyttö oli vähäistä.

”No, me käytetään niitä tukiviittomia, mitä me osataan, mutta se on niin...ei sitä voi edes sanoa...kyllähän me välillä ISTU ja mitä me nyt sit KIIRE, KIIRE, KIIRE ja kaikkee tällasta hössötetään niille, mutta en tiiä ymmärtääkö?” (henkilö A)

Haastattelussa nousi myös muita teemoja esille. Näistä syntyi mielenkiintoisia keskusteluja, esimerkiksi pohdimme vaarantaako viittominen kuulevan lapsen puheen kehitystä. Tämä teema tuli esille, koska vanhemmat olivat huolissaan viittomien opetuksesta ja niiden käytöstä.

Haastattelujen avulla sain tukea tekemilleni havainnoille, esimerkiksi viittomakuvista koostuva materiaalikansio löytyi käyttämättömänä hyllystä, koska henkilökunta oli kokenut sen käytön hankalaksi. Selvisi myös että osalla lapsista oli selkeä puheen viivästymä. Haastattelun avulla sain myös hyödyllistä tietoa aiemmasta perinteisellä tavalla toteutetusta viittomakommunikaatio-opetuksesta. Viittomat olivat unohtuneet ja viittomien siirtyminen arkeen ei ollut toteutunut toivotulla tavalla. Opettajana minulle on tärkeää ymmärtää henkilökunnan kokemukset viittomien opiskelusta ja viittomakommunikaation käytöstä, jotta voin rakentaa opetustilanteista toimivia, mielekkäitä ja oppimista tukevia. Haastattelussa sain henkilökunnalta tukea toteuttaa tässä opinnäytetyössä viittomakommunikaation opetusta uudella tavalla: päiväkodin arjessa.

Haastattelun avulla löytyi vastaus toiseen tutkimuskysymykseeni: Millainen viittomamateriaali vie parhaiten kohti asetettuja tavoitteita kun lähtökohtana on arjen kommunikoinnin edistäminen?

”Käytännössä se dvd jää hyllyyn...ei se toimi...samoin kansio...siitä on vaikea kattoo...semmonen (materiaali) olis hyvä, mikä on helposti saatavilla” (henkilö B)

Havainnoinneista ja haastatteluista saatujen tulosten pohjalta päädyimme materiaaliin, joka on aina esillä. Laatimani viittomakuvilla rakennetut päiväjärjestykset sekä PCS-, viittoma- ja valokuvilla rakennetut viikkojärjestykset ovat nyt helposti saatavilla ja edistävät arjen kommunikointia.

4.3 PRODUKTIN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa kuvaan tuotteeseen kuuluvan opetuksen toteuttamista ja opetusmateriaalin tuottamista.

4.3.1 Opetus

Viittomakommunikaation opetus toteutettiin päiväkodissa marraskuussa 2009 ja tammi-helmikuussa 2010. Opetuskertoja oli yhteensä neljä ja yksi opetuskerta oli kestoaltaan viisi tuntia, kokonaisuudessaan opetusta oli yhteensä 27 oppituntia (a’ 45min.) Yksi opetuskerta sisälsi ryhmäopetuksen (90 min.) joka tapaamisella. Ryhmäopetus oli suunnattu kaikille päiväkodin työntekijöille. Pääpaino oli kuitenkin käytännön harjoittelulla, joka toteutettiin kahdessa eri lapsiryhmässä. Ennen opetusten alkua syksyllä 2009 havainnoin päiväkodin toimintaa ja haastattelin henkilökuntaa, jotta sain selville, millaista apua he tarvitsevat arjen kommunikointiin. Tavoitteena on ollut henkilökunnan kanssa yhdessä luoda toimintamalleja

kommunikoinnin edistämiseksi, esimerkiksi tuntien rakenne on suunniteltu yhdessä henkilökunnan kanssa.

Ryhmäopetus toteutui lasten päiväunien aikaan. Tällöin suurimmalla osalla henkilökunnasta oli mahdollisuus osallistua opetukseen. Tavoitteena oli kehittää arjen kommunikointia yhdessä päiväkodin henkilöstön kanssa niin että sekä tutkielman tekijän että henkilökunnan lähtökohdat kulkevat käsi kädessä ja että toiminta on tavoitteellista. Opetusten suunnittelussa otin huomioon henkilökunnan toiveet, koska tarkoituksena oli luoda juuri tähän päiväkotiin sopivat kommunikaatiomenetelmät, ei yleisiä, useaan päiväkotiin sopivia kommunikaatiojärjestelmiä. Opetusten kertojen sisältö koostui ryhmäopetuksesta, jossa opeteltiin tuottamaan viittomia fonologisesti oikein. Tärkeintä oli viittomien siirtyminen arkeen, joten harjoittelimme viittomien käyttöä jokapäiväisissä toiminnoissa. Esimerkiksi ensin opettelimme ruokailuun liittyviä viittomia ja sitten käytimme niitä oikeassa ruokailutilanteessa. Sama rytmi toistui esimerkiksi aamupiirissä ja leikissä.

Opetuksissa halusin heti alusta alkaen tuoda esille opinnäytetyöni punaisen langan *kommunikoinnin tärkeyden*. Tärkeintä on kommunikointikeinon löytyminen, oli menetelmä mikä tahansa. Ensimmäisellä opetuskerralla esittelimme itsemme käyttäen apuna esineitä, joita olin tuonut mukani. Jokainen sai valita muutama esineen, vähintään kaksi, joiden avulla esitteli itsensä. Mahdollisuus oli myös keksiä jokin ei-todellinen tarina, jos ei halunnut paljastaa asioita itsestään.

Opetuksen teoriaosuudessa kerroin tukiviittomien ja miellekartan avulla mitä opiskellaan. Tukiviittomat ovat kommunikaatiomenetelmä, jossa puhetta tuetaan suomalaisesta viittomakielestä lainatuilla viittomilla. Puhuja voi itse päättää mitä haluaa puhutusta viestistä korostaa. Esimerkiksi lause ”minä pidän vihreistä omenoista” voidaan tuottaa neljällä eri tavalla 1) MINÄ pidän vihreistä omenoista 2) minä PIDÄN vihreistä omenoista 3) minä pidän VIHREISTÄ omenoista tai 4) minä pidän vihreistä OMENOISTA. Näytin myös konkreettisesti miten tukiviittomat, viitottu puhe ja viittomakieli eroavat toisistaan. Korostin, että viitottu ja puhutut kielet ovat luonnollisia kieliä ja viitottu puhe ja tukiviittomat kommunikaatiomenetelmiä.

Opetuksissa olen painottanut auditiivista näkökulmaa: puhe on tärkeintä ja sen kehitystä pyritään vauhdittamaan viittomien käytöllä. Esimerkiksi Launosen (1998) mukaan viittominen ei vaaranna kuulevan ihmisen puheen kehitystä, vaan päinvastoin lisää sitä.

Ensimmäisellä opetuskerralla olin myös pyytänyt yhtä työntekijää tuoman heidän PCS-kuvilla tehdyn päiväjärjestyksen opetustuokioon ja sen avulla opettelimme siihen liittyviä viittomia. Keskustelimme myös viikonpäivien viittomisesta, koska niistä oli eriäviä käsityksiä. Päiväkodissa jokaiselle viikonpäivälle on olemassa oma väri. Nyt värit ja viikonpäivät olivat sekoittuneet viittomatasolla, niin päiväjärjestyksessä kuin loruissakin.

*”Maanantaina (viitto Vihreä) makeisia,
tiistaina (viitto Sininen) tikkareita...” (henkilö B)*

Kerroin, että tukiviittomissa on oleellista, että niitä tuotetaan ja viitotaan samanaikaisesti eli sana ja sitä vastaava viittoma tuotetaan samaan aikaan. Jos viikonpäivistä käytetään värien viittomia, lapsi luulee, että suomenkielistä sanaa maanantai vastaa viittoma Vihreä. Olimme yhtä mieltä siitä, että jatkossa viikonpäivistä käytetään oikeita viittomia, ei värejä tai sitten vain sanotaan viikonpäivä, esimerkiksi edellä mainitussa lorussa ja viitotaan makeiset.

Tässä opinnäytetyössä oli mahdollisuus opetella viittomia luonnollisissa, aidoissa tilanteissa, vaikka leikkiä lasten kanssa tukiviittomia käyttäen. Viittomakuvia on paljon tarjolla ja niitä voi käyttää muistin tukena. Tosin niitä voi olla vaikea hahmottaa, joten viittomalistojen mekaaninen opettelu ei palvele ketään, vaan ne on hyvä linkittää opiskelijan aiempiin skeemoihin esimerkiksi vanhojen tuttujen laulujen avulla.

On hyvä huomioida, että opettajan antama materiaali, esimerkiksi viittomalistat, ovat usein opiskelijoille tärkeä asia. Itsekin pidän niitä tärkeinä muistin apuvälineinä. Mielestäni on kuitenkin tärkeää, että ensin oppitunneilla opiskellaan muilla menetelmillä ja lopuksi jaetaan materiaali tunneilla käydyistä viittomista, muistin tueksi. Viittomien määrää on myös hyvä rajoittaa, esimerkiksi minä opetin en-

simmäisellä opetuskerralla päiväjärjestykseen liittyviä viittomia, koska niiden tarve tuli esille haastattelussa.

”Päiväjärjestyksen niitä osioita...aamupala, aamupiiri, ulkoilu. Mää en ainakaan osaa viittoa niitä ja sitten eri toiminnot, esimerkiksi jumppapäivä, se jumpan viittoma tai satuhetki, sen viittoma. Nää tämmöiset päivittäiset toiminnot mitä niissä kuvissa on.”
(henkilö C)

4.3.2 Opetusmateriaalin tuottaminen

Tavoitteena oli tehdä päiväkotiin räätälöityä viittomamateriaalia, jotka palvelevat nimenomaan heidän tarpeita. Ajattelin, että materiaali on dvd ja tai kansio, johon on kerätty viittomia helpottamaan arjen kommunikointia. Dvd:n etuna on kolmiulotteinen, liikkuva kuva. Suunnittelin, että henkilökunta itse tuottaisi viittomat videolle mahdollisesti aidoissa kommunikointitilanteissa. Ennako-oletuksenani oli, että kansion käyttäminen on nopeaa ja helppoa. Tämän työn lähtökohtana oli toteuttaa ne asiat, jotka palvelevat juuri tätä päiväkotia parhaiten ja havainnointien ja haastattelujen perusteella luovuimme sekä dvd:n että kansion tuottamisesta.

Olen jo aikaisemmin todennut että haastatteluista saatujen tulosten pohjalta päädyimme materiaaliin, joka on aina esillä. Selkeä ja helppokäyttöinen materiaali-paketti muotoutui yhtä työntekijää lainaten ”päivittäiseksi työkalupakiksi”. Joka sisältää räätälöityä, rajattua viittomamateriaalia, esimerkiksi oppimateriaalit ja yksilölliset päiväjärjestykset viittomakuvilla sekä viikkojärjestykset viittoma-, PCS- ja valokuvilla. Olen myös kerännyt viittomia teemoittain (tunteet, leikki ja eläimet) ja laminoinut ne ”taluiksi” päiväkodin seinälle esimerkiksi leikkisanaston leikkihuoneen seinälle. Näissä olen rajoittanut viittomien määrää kymmeneen. Päiväkodissa käytössä olevien PCS-kuvien rinnalle päädyimme tuomaan viittomakuvia

tukemaan arjen kommunikointia. Laadin myös kuvasarjan syy-seuraussuhteista mahdollisten riitatilanteiden varalle kuvilla ja viittomilla.

Kansiosta ja dvd:stä luovuttiin, koska ne koettiin hankalaksi käyttää, käytännössä ne jäävät hyllyyn. Materiaaliksi toivottiin sellaista, joka on helposti saatavilla ja tekemäni materiaalit ovat nyt aina esillä ja joka päivä käytössä, joten niistä on helppo muistuttaa mieleen opitut viittomat. Materiaalit ovat myös hyvin monipuolisia. Päiväjärjestyksen laminoituja viittomakuvia voi käyttää joko päiväjärjestyspohjassa tai lisätä ne PCS- kuvien viereen niille tarkoitettuihin haitaritaskuihin. Yksi työntekijä löysi heti uuden käyttötarkoituksen ja totesi, että viittomapäiväjärjestys on helppo ottaa mukaan esimerkiksi jumppahetkeen, koska päiväjärjestys on tehty laminoitulle kartongille. Viittomakuvat ovat liimattavalla tarranauhalla kiinni pohjassa, joten niitä on vaivatonta siirrellä ja ottaa mukaan jumppahetkeä varten. Näin päiväjärjestyspohjaa voi käyttää myös kommunikointialustana.

Suunnitelmissa on myös ottaa käyttöön ”viikon viittoma”. Joka viikko on viikon viittoma, jota opetetaan lapsille viikon ajan ja seuraavalla viikolla viittoma vaihtuu. Olemme myös keskustelleet muun muassa ”kuka on paikalla” -materiaalin rakentamisesta viittoma- ja valokuvilla. Käytännössä se rakentuu viittomakuvista: töissä (aamuvuoro, iltavuoro), vapaalla, sairaana, lomalla (kesä-, talvi-, syysloma) ja työntekijöiden valokuvista. Tämä auttaa lapsia hahmottamaan keitä hoitajia on aamu- ja iltavuorossa. Valokuvat yhtenä kommunikaatiomenetelmänä koettiin toimiviksi ja niiden käyttöä on tarkoitus lisätä esimerkiksi päiväjärjestyksissä.

4.4 PRODUKTIN ONNISTUMISEN ARVIOINTI

Produkti onnistui hyvin. Havainnointien avulla sain kokonaisvaltaisen kuvan päiväkodissa käytettävistä kommunikointitavoista, tilanteista, joissa niitä käytetään ja henkilöistä, jotka niitä käyttävät. Haastattelussa sain selville henkilökunnan toiveita opetuksesta ja oppimateriaalista. Havainnointien ja haastattelun avulla olen saanut tukea varsinaisen produktin toteuttamiselle: viittomakommunikaation opetukselle sekä selkeän ja helppokäyttöisen materiaalipaketin tuottamiselle.

Havainnointikertoja oli viisi. Ero ensimmäisen ja viimeisen havainnointikerran välillä oli huima. Räätelöity opetus ja oppimateriaali olivat vaikuttaneet arjen kommunikaatioon. Viittomien käyttö oli selvästi lisääntynyt niin aikuisilla kuin lapsillakin. Alussa hoitajat viittoivat lähinnä aamupiirissä ja ruokailussa. Opetusten edetessä viittomien käyttö vähitellen lisääntyi ja opetusten päättyessä viittomat olivat luonnollinen osa päiväkodin arkea. Lapset matkivat alussa viittomia hoitajan kehotuksesta, mutta opetusten edetessä he rohkaistuivat käyttämään viittomia itse esimerkiksi kertomaan säästä kysyttäessä. Lapset myös käyttivät viittomia spontaanisti muun muassa leikissä ja ilmaisivat viittomilla toiveensa. Lapsi saattoi esimerkiksi viittoja: haluan maitoa.

AAC-menetelmien yhdistämisessä päädyimme yhdessä henkilökunnan kanssa ratkaisuun, jossa jo käytössä oleviin PCS-kuviin yhdistin viittomakuvia tukemaan arjen kommunikointia. Uutena kuvakommunikaatiomenetelmänä käytin viittomakuvien rinnalla valokuvia, jotka parhaimmillaan ovat PCS-kuvia informatiivisempia. Ennen kuvien ja viittomien yhdistämistä olen lukenut alan kirjallisuutta ja saanut sitä kautta tietoperustaa omalle tutkimiselle ja kommunikaation kehittämiseksi. Myös aiempi työelämäkokemukseni ja siellä luodut käsitykset tukevat useiden kommunikointimenetelmien yhdistämistä. Hyvin käyttökelpoisiksi ja toimiviksi henkilökunta koki valmistamani yksilölliset päivä- ja viikkojärjestykset, jotka toteutettiin viittomakuvilla henkilökunnan toiveiden mukaan. Viikkojärjestyksessä käytimme viittomakuvien rinnalla myös PCS-kuvia ja valokuvia, esimerkiksi viittomakuva METSÄRETKI + valokuva metsästä, viittomakuva JUMPPA + valokuva jumppasalin kiipeilyköysistä.

Päiväkodin henkilökunnan pyynnöstä produkti toteutettiin kahdessa eri ryhmässä. Molemmissa ryhmissä oli lapsia, joilla oli selkeä puheenviivästyminen. Ryhmissä oli käytössä PCS-kuvat ja varhaiskasvatuksen erityisopettaja oli suositellut tuki-viittomien käyttöä. Henkilökunnan aiempi tukiviittomaopetus on toteutettu opettajan antamana ryhmäopetuksena, joka on järjestetty viikonloppukurssina. Oppimateriaalina ovat olleet viittomalistat, jotka on koottu materiaalikansioksi. Havainnoinneista ja haastatteluista saatujen tietojen pohjalta opinnäytetyössäni

opetus toteutettiin uudella tavalla, päiväkodin arjessa. Käytännössä opetus tapahtui fyysisesti sekä kahden lapsiryhmän arjessa että ryhmäopetuksena, johon kaikki päiväkodin työntekijät olivat tervetulleita.

Viittomien opettaminen luonnollisissa, arjen toiminnoissa on ollut mielekästä. Olen toiminut kielenmallina sekä aikuisille että lapsille. Mallioppiminen on ollut tehokasta ja viittomat ovat siirtyneet onnistuneesti arkeen. Opetuksen ja oppimateriaalin yksilöllistämistä olen toteuttanut muun muassa laulujen kautta, esimerkiksi kun yhdellä työntekijällä oli syntymäpäivä, opettelimme Paljon onnea vaan -laulun viitotulla suomella. Työntekijöiden toivomuksesta opettelimme joulujuhlaan tulevat lauluesitykset (Kolme yötä jouluun ja Joulu tullut on) visuaalisella viitotulla suomella. Kolme yötä jouluun -laulun myös käänsin viitotulle suomelle, koska sain materiaalin ennakkoon. Laulunsanat, joita tukevat viittomakuvat, helpottavat viittomien muistamista. Opettelimme myös talvisen laulun Lumiukot ja ystävänäpäiväksi laulun Minun ystäväni henkilökunnan pyynnöstä.

Produktilla onnistuin vastaamaan kolmanteen tutkimuskysymykseeni: Millainen viittomakommunikaation opetus on mielekästä, oppimista tukevaa? Produktista saatujen tulosten pohjalta räätälöity opetus on mielekästä ja oppimista tukevaa, koska opetus on suunniteltu juuri kyseisen päiväkodin tarpeita ja toiveita kunnioittaen. Opetuksessa on huomioitu heille oleelliset viittomat. Se, että olen ollut arjessa läsnä, on ollut mielekästä ja tukenut viittomien oppimista.

Produktin avulla löytyi vastaus myös neljänteen tutkimuskysymykseeni: Miten huomioidaan henkilökunnan sitouttaminen viittomien opiskeluun ja niiden jatkuvaan käyttöön? Opetus kahdessa eri oppimisympäristössä ja yksilölliset oppimateriaalit ovat merkityksellisiä henkilökunnan sitouttamisessa viittomien opiskeluun ja niiden jatkuvassa käytössä. Viittomien ”sisäänajo” päiväkodin arkeen on toteutunut oman mallennuksen avulla. Se, että olen ollut aina saatavilla ja näyttänyt mallia on vaikuttanut henkilökunnan sitouttamiseen viittomien opiskelussa ja niiden jatkuvassa käytössä.

Viittomakommunikaation opetukseen tarkoitettua materiaalia on vähän saatavilla valmiina. Opettajan on hyvä tehdä itselleen sellainen opetuksen peruspaketti, jota voi muokata yksilöllisesti opetusten mukaan ja opiskelijoiden toiveita kuunnellen ja kunnioittaen. Räättälöidyssä opetuksessa kannattaa ensisijaisesti hyödyntää esimerkiksi päiväkodin omia esineitä, huonekaluja, leluja, satukirjoja, pelejä ja ruokalistoja. Myös laulut, runot ja lorut ovat yleensä kiinnostava tapa oppia uusia viittomia ja helpottavat viittomien muistamista.

Opetuksen puolivälissä saamani palautteen sekä oman kokemukseni mukaan havainnointi ja ryhmän mukana toimiminen ovat olleet edellytyksenä viittomien siirtymiselle arkikäyttöön. Työntekijät ovat konkreettisesti nähneet mitä tukiviittomat ovat ja miten niitä voi käyttää. Kehittämishaasteena oli ”toistoja enemmän, vauhtia vähemmän”. Olen kiitollinen ryhmäläisille, jotka uskalsivat antaa rakentavaa palautetta. Mielestäni se kertoo turvallisuudesta ja lämpimästä ilmapiiristä. Väli-palautteen ansiosta minulla oli mahdollista kehittää opetusta ja oppimateriaalia ja kiinnitin välittömästi erityistä huomiota toistoihin ja opetuksen tempoon.

Loppupalautteessa viittomakommunikaation opetus oli koettu antoisaksi ja opetuksen sisältö monipuoliseksi ja päiväkotiin sopivaksi. Materiaaleihin oltiin tyytyväisiä ja ne koettiin toimiviksi. Lauluihin tehdyt viittomat ovat toimineet hyvin ja ne koettiin helpottavan viittomien muistamista. Henkilökunnan mielestä opetus kahdessa eri oppimisympäristössä on ollut hyvä idea ja toiminut loistavasti, koska siinä ovat sekä lapset että aikuiset oppineet ja innostuneet viittomista. Mukavaa oli myös huomata, että opetukseni on ollut selkeää, toiveita huomioivaa ja sisältänyt paljon hyviä kertauksia sekä esimerkkejä ja muistisääntöjä viittomien oppimiseen. Opettajana minulla koettiin olevan paljon asiantuntemusta ja toimin rauhallisesti, asiallisesti, mukautuvasti ja minusta näkee, että nautin työstäni. Kiitosta sain myös siitä, että haastoin opiskelijat erilaisilla, monipuolisilla harjoitteilla ja kannustin heitä viittomaan rohkeasti. Olin tiukka, mutta lempeä. Loppupalautteen selkeä toive oli, että tunteja kaivattiin lisää.

5 POHDINTA

Olen tyytyväinen opinnäytetyön aiheeseen, jota tehdessäni opin uutta ja syvensin jo olemassa olevaa tietoa viittomakommunikaation opettamisesta. Opinnäytetyön edetessä mieleeni tuli uusia ideoita produktin kehittämiseksi, esimerkiksi materiaalipaketin suunnittelussa ja toteutuksessa rajana on vain oma mielikuvi- tus. Opinnäytetyön aikataulun huomioon ottaen olen tyytyväinen toteuttamaani materiaalipakettiin, se on hyvin selkeä ja helppokäyttöinen.

Opinnäytetyölle asettamani tavoitteet toteutuivat, sillä sen kautta sain tietoa räätälöidyn opetuksen ja oppimateriaalin suunnittelusta sekä niiden vaikutuksesta kommunikaatioon. Koen, että tärkein tavoitteeni, viittomien siirtyminen arkeen, toteutui hyvin. Ongelmallista on ollut pohtia millainen opinnäytetyöni raportin kannattaisi olla, jotta toiminta tulisi lukijalle näkyväksi. Toivon, että olen onnistunut raportissani kuvaamaan produktiani: toimintaani, tekemiäni havaintoja toiminnan aikana, haastattelujen ja havainnointien onnistumista sekä tavoitteiden toteutumista edes puoliksi niin hyvin miten se on käytännössä toteutunut.

Tutkielma toteutettiin yhden päiväkodin tapaustutkimuksena. Tutkielma käsittelee yhteen päiväkotiin suunnatun opetuksen ja oppimateriaalin yksilöllistämistä, mutta samalla tulokset antavat uudenlaisen näkökulman viittomakommunikaation opettamiseen ja kehittämiseen. Ideaalituloksia tutkielmatuloksia voi hyödyntää myös perheopetusten suunnittelussa ja toteutuksessa. Toivon tutkielman hyödyttävän myös viittomakielentulkkiopetusta pedagogisen suuntautumisen sisältöjen suunnittelussa.

Tutkielmassa käytettiin aineiston keruumenetelmänä havainnointia ja teema- haastattelua, jotka koen soveltuvan hyvin kyseiseen tutkielmaan. Haastattelussa oli mahdollisuus saada tarkentavien kysymysten avulla vastaus kaikkiin ennalta suunniteltuihin teemoihin. Ongelmaksi muodostui havainnointisabluunaan tekeminen ja jouduin muokkaamaan sitä ensimmäisen havainnointikerran jälkeen.

Havainnointikertoja oli viisi, joten edellisten kertojen muistiinpanojen perusteella oli helpompi suunnitella seuraavia havainnoiteja.

Opinnäytetyössäni olen käyttänyt henkilökunnan suoria lainauksia kuvaamaan johtopäätöksiä. Mielestäni lainaukset ensisijaisesti vahvistavat tekemiäni johtopäätöksiä ja niiden avulla on ollut mahdollista tuoda esiin tutkimuksessa saatuja tietoja esimerkiksi käytettävissä olevista kommunikointimenetelmistä ja tavoitteista arjen kommunikoinnin kehittämiseksi. Opinnäytetyöni tulosten perusteella voidaan todeta, että räätälöity opetus ja oppimateriaali edistävät kommunikaatiota. Viittomien käyttö päiväkodin arjessa on edistänyt kommunikointiin keskittymistä, helpottanut puhutun kielen ymmärtämistä ja tuottamista sekä vähentänyt epäonnistuneista kommunikointiyrityksistä johtuvaa turhautumista.

Havainnoinneilla, haastatteluilla ja produktilla onnistuin vastaamaan tutkimuskysymyksiini, josta yhteenvetona voidaan todeta että räätälöity opetus ja oppimateriaali edistävät kommunikointia päiväkodin arjessa. Opetuksen ja oppimateriaalin yksilöllistäminen ovat edellytyksenä henkilökunnan sitouttamiselle viittomien opiskelussa ja niiden jatkuvassa käytössä, joten tämä tulee ottaa huomioon suunnittelussa. Viittomamateriaalin tulee olla selkeää ja helppokäyttöistä. Opettajan osallistuminen arjen toimintoihin on mielekästä ja oppimista tukevaa. Opettajan läsnäolo ja mallennus ovat edellytyksenä viittomien siirtymiselle onnistuneesti arkikäyttöön.

Mielekkääksi tavaksi koin opetuksen normaaleissa arjen toiminnoissa. Haastavalta tuntuivat ryhmätilanteet, koska osa ryhmäläisistä kuului niihin, jotka saivat opetusta kahdessa oppimisympäristössä ja osalle ryhmäopetus oli ainoa opetustapahtuma. Alussa totesin, että kaikki työntekijät olivat tervetulleita ryhmään mutta tämän hetkisillä tiedoilla, taidoilla ja kokemuksella sekä opettajan näkökulmasta katsottuna rajaisin ryhmän kokoa ja osallistumiskriteereitä. Ei ole kenenkään edun mukaista, jos joku pyörähtää ryhmässä kerran tai kaksi. Ideaalitalanne olisi, jos räätälöityä opetusta voisi tarjota koko päiväkodin henkilökunnalle. Koska aika oli rajallinen ja kyseessä oli yli sadan lapsen päiväkotit, se ei tässä tutkielmassa ollut mahdollista. Päiväkodin johtajan näkökulmasta oli ymmärrettävää, että mahdollisimman moni osallistui ryhmäopetukseen, silloin opetuksesta hyödyttiin

eniten. Tällöin opetuskertoja olisi pitänyt olla huomattavasti enemmän, nyt ryhmäopetuksessa ehdittiin vain raapaisemaan pintaa. Opinnäytetyön näkökulmasta yksilöllistäminen toteutui hyvin: päiväkodin henkilökunnan tarpeet ja toiveet huomioitiin ja kaikilla päiväkodin työntekijöillä oli mahdollisuus osallistua ryhmäopetukseen.

Viittomakommunikaation opettajana sanat ja viittomat ovat minun työvälineitäni, joten koko persoonani on sidoksissa ilmaisuun ja vuorovaikutukseen. En osaisi kuvitella kiinnostavampaa alaa kuin ihmisen kielen kehityksen tukeminen ja sen tutkiminen, miten kielen erityispiirteet tulevat huomioiduksi riittävän yksilöllisesti. Mielestäni jokaisen lapsen kohdalla on haettava kokeilemalla se kommunikaatiokeino, joka lapsella parhaiten soveltuu. Ei pidä jumittua johonkin menetelmään puhdasoppisesti, vaan kokeilla kaikenlaista luovasti ja vapaasti; kuvia, esineitä, viittomia, piirtämistä. Tämä on olennainen asia. Kommunikaatio on tärkeintä. Pääasia on, että lapsella on kieli, jonka avulla oppia ja ajatella, jäsentää ja havainnoida.

Viittomakommunikaation opettajana minulla on keskeisenä tehtävänä auttaa tekemään oivalluksia ja soveltamaan opittua arkielämässä. Mielestäni opetuksessa kannattaa lähteä liikkeelle lähiympäristöstä, miettiä mitkä ovat juuri tälle lapselle, perheelle ja tässä opinnäytetyössä päiväkodin henkilökunnalle oleelliset viittomat. Ikätovereiden merkitys viittomien käyttöönotossa on huomattavasti ratkaisevampi kuin aikuisten. Kaverit tulee ehdottomasti ottaa mukaan esimerkiksi päiväkodin viittomaopetuksessa. Tämän oivalluksen ansiosta ehdotukseni jatkokehittämisen kohteeksi on lapsilähtöinen opetuksen ja oppimateriaalin räätälöinti. Toinen mielenkiintoinen kohde olisi perheopetuksen räätälöinti.

LÄHTEET

Eskola, Jari. 2007. (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.) 2007. Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Fadjukoff, Päivi. 2007. Oppimateriaali yksilöllisenä tukena. Teoksessa Ikonen, Oiva & Virtanen, Pirkko. (toim.) 2007. Erilainen oppija – yhteiseen kouluun. Juva: PS-kustannus.

Hentunen, Anna-Inkeri. 2004. Rakennetaan kielitaitoa – käytännön konstruktivismia kieltenopettajille. Helsinki: WSOY.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Humanistinen ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyöopas – Ammattikorkeakoulun perustutkinnot. 2009.

Huuhtanen, Kristiina. (toim.) 2005. Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa vuosituhaten taitteessa. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Ikonen, Oiva & Virtanen, Pirkko. (toim.) 2007. Erilainen oppija – yhteiseen kouluun. Juva: PS-kustannus.

Kehitysvammaliitto. Papunet-verkkopalveluyksikkö. Viitattu 29.11.2009.
<http://papunet.net/yleis/materiaalit/kuvatyokalu.html>

Kristiansen, Irene. 1998. Tehokkaita oppimisstrategioita esimerkkinä kielet. Porvoo: WSOY.

Kuurojen liitto ry. Suvi – suomalaisen viittomakielen perussanakirja. Viitattu 29.11.2009. <http://www.viittomat.net/index.aspx>

Launonen, Kaisa. 1998. Eleistä sanoihin, viittomista kieleen. Helsinki: Kehitysvammaliitto. Väitöskirja.

Mönkkönen, Kaarina. 2007. Vuorovaikutus – dialoginen asiakastyö. Helsinki: Edita Prima Oy.

Patrikainen, Risto. 1999. Opettajuuden laatu – ihmiskäsitys, tiedonkäsitys ja oppimiskäsitys opettajan pedagogisessa ajattelussa ja toiminnassa. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Salovaara, Hanna. 2004. Suomen virtuaaliyliopisto. Verkkopedagogiikka. Viitattu 26.11.2009.

http://tievie.oulu.fi/verkkopedagogiikka/luku_4/motivaatio.htm

von Tetzchner, Stephen & Martinsen, Harald. 2000. Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Vatanen, Tuula & Rantala, Matleena. (toim.) 2006. Viito niin ymmärrän. Esteetön kommunikointi viittoen – projekti. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.